

го спектра архітектурно-художественных задач.

- 1.Вергунов А.П., Денисов М.Ф., Ожегов С.С. Ландшафтное проектирование. – М. Высш. шк., 1991. – 239 с.
- 2.Родичкин И.Д. Проектирование современных загородных парков. – К: Будівельник, 1981. – 152 с.
- 3.Крыжановская Н.Я. Основы ландшафтного дизайна. – Харьков: Константа, 2002. – 214 с.
- 4.Эльконин Д.В. Психология игры. – М.: Просвещение, 1978. – 230 с.
- 5.Хромов Ю.Б. Ландшафтная архитектура городов Сибири и Европейского Севера. – М.: Стройиздат, 1987. – 200 с.
- 6.Иванова Г.И. Архитектурное проектирование детских игровых площадок. – М.: МАРХИ, 1987. – 48 с.
- 7.Николаевская З.А. Садово-парковый ландшафт. – М.: Стройиздат, 1989. – 339 с.

Получено 08.09.2011

УДК 72. 01

О.М.ДУДКА

Харківська національна академія міського господарства

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ФОРМОУТВОРЕННЯ ТЕАТРАЛЬНИХ БУДІВЕЛЬ

Розглядаються особливості розвитку архітектурного формоутворення театральних будівель і споруд.

Рассматриваются особенности развития архитектурного формообразования театральных зданий и сооружений.

The features of the architectural shaping theater buildings and structures.

Ключові слова: архітектурне формоутворення, театральні будівлі, сценічний простір, глядацька частина, конкурсні ідеї.

В умовах сучасного крупного міста театральні будівлі є одними з найбільш масштабних архітектурних об'єктів, навколо яких формуються основні ансамблі та комплекси міст [1, 2, 4]. Тому проблема художнього образу театру залишається однією з основних задач сучасної архітектури.

Особливості розвитку архітектури театрів з конкретними проектними результатами й концептуальними теоретичними основами значно впливають на формування міського архітектурного середовища.

Дослідженню театральної архітектури присвячено наукові роботи Г.Б. Бархіна [3], Ю.А. Хрипунова й Ю.П. Гнедовського [4] та багатьох інших. З цих робіт стає явним, що еволюційний розвиток театральної архітектури мав значний вплив на формоутворення театральних будівель і споруд. Окремо слід виділити наукові роботи В.І. Проскуракова [6], які є найбільш ґрунтовними в дослідження розвитку театральної

архітектури.

Різні типи громадських споруд розвивалися в часі як кількісно, так і якісно. Багато з них, зберігаючи своє призначення, безупинно перетворювались якісно, а іноді ставали зовсім несхожими на своїх попередників. Театри – найстаріші громадські споруди, що існують майже в усіх народів світу. Вперше з'явилися вони в Давній Греції і мали величезні розміри. Крім відкритих театрів з постановами для великої кількості глядачів у Греції існували й закриті, так звані одеони, з невеликою місткістю [3, с.23-35]. В пізніших римських театрах відбулося об'єднання сценічної й глядацької частин і саме тоді було започатковано принцип сцени аренного типу, коли глядачі могли сприймати об'ємне дійство. Слід зазначити, що акустичні й оптичні характеристики античних театрів були довершеними, а удосконалена архітектурна форма дозволяла сприймати дійство з будь-якого місця [5, с.10].

Виявлено, що античні театри, прості й величезні, за своїм формоутворенням є найбільш звичайними або натуральними. Разом із зміною форми постанови змінювалось і місце дійства.

За часів Середньовіччя театральне мистецтво майже зникає. В ході ретроспективного аналізу композиційної структури визначено, що в VII ст. театралізована вистава – ще не постанова, а театралізоване дійство на релігійну тему. Розвиток літургійних драм, пасторалей, фарсів та вуличного народного театру (VIII-XIII ст.) вже не виключали різноманітні світські постанови, які, зазвичай, проходили на вулицях, площах міст. В якості сцени тоді використовували відкриту площадку з невеликим сценічним помостом. Згодом відновилось будівництво театральних споруд, але прототипом залишався двір з галереями, як наприклад, легендарний Шекспірівський театр «Глобус» в Лондоні (1599-1644 рр.).

Поступово театралізовані постанови влаштовуються у власних будинках знаті, що обумовило виникнення палацових театрів. Таким чином, відбувається початок відродження театральної будівлі як архітектурної споруди. Також, в XVI-XVII ст. вперше переосмислено зразки античних театрів і, найголовне, в закритих театральних будівлях кінця XVI ст. вперше поєднано головні структурні елементи античних театрів (грецький амфітеатр і римську сцену) в єдиний простір.

В нову історичну добу (XVII-XIX ст.) було запропоновано ідеї ярусного типу театру. Ярусний театральний зал з ложами був вперше реалізований арх. К.Фонтана в театрі «Тордіона» в Римі (1675 р.) і досяг найвищого розвитку в оперному театрі Ля-Скала в Мілані, збудованому арх. Дж.Пієрмаріні (1778 р.). Слід зазначити, що розвиток об'ємно-просторової організації театрів відбувався під визначальним впливом італійської архітектури, а найбільш активно – в театральній архітектурі

Франції. Саме у французьких театрах в XVIII ст. вперше було застосовано круглий глядацький зал, а їх структуру збагачено введенням додаткових приміщень – фойє, вестибюлю, галерей тощо. Згодом, було доведено нову форму зала в напівеліпс і трансформовано відкритими ложами, що покращило оптичні вимоги. Яскравим прикладом цього типу театрів є театр в Бордо, збудований арх. В.Луї (1777-1780 рр.), де вперше застосовано купольне покриття залу, що значно збагатило архітектурно-композиційну форму театрів і вплинуло на її подальший розвиток. Прикладом широких можливостей організації внутрішнього простору є Велика Паризька опера, збудована Ш.Гарньє в 1861-1875 рр.

В ході аналізу розвитку композиційної структури театрів нової доби виявлено: склався принципово новий тип архітектури ярусного або рангового театру; акустичні вимоги вплинули на зміну форми залу від прямокутної до овальної, підковоподібної і круглої форми; глибинна сцена з великим порталом створила необхідні умови для розвитку оперних і балетних постанов, коли дійство зосереджено в глибині сцени.

Розвиток західноєвропейського суспільства XIX - початку XX ст. обумовив появу нового типу залу театру, де було знівельовано ранговий розподіл. На цей час було розроблено та реалізовано нові функціонально-композиційні ідеї – секторальний тип глядацького залу, запропонований ще у 1820-ті рр. німецьким арх. Ф.Шинкелєм і вперше реалізований у 1876 р. арх. Р.Вагнером в будівлі театру в Байреті, й аудиторний тип, де амфітеатр доповнювався 1-2 балконами, що покращувало оптичні властивості. Слід відзначити також новаторські пропозиції Г.Земпера з ідеєю трьохчастного розподілу сценічного простору на авансцену, середню частину і ар'єрсцену з поглибленням оркестрової ями, що покращувало акустичні властивості.

Важливими здобутками в театральній архітектурі цього часу були концептуальні розробки віденських архітекторів Ф.Фельнера і Г.Гельмера, які розробили й апробували будівництвом нову, більш вдосконалену театральну будівлю [6, с.234-257]. Першою такою спорудою став Народний театр у Відні, який змінював архітектурне оздоблення, пропорції сцени та залу. І це стало можливим завдяки простій, логічній архітектурно-просторовій і функціонально-організаційній схемі театральної будівлі. Слід відзначити і ще одну споруду цих авторів – Віденський Концертгауз (1913 р.), що складається з трьох глядацьких залів різної місткості, розвинутими приміщеннями та зручними комунікаціями, яка здатна функціонувати в єдиному і в окремих, самостійних, видовищних режимах.

Важливо зазначити, що цей період відзначився й театральними експериментами інших архітекторів-практиків і теоретиків. А.Лоос у

1898 р. розробив ескіз «Театру 4000», в якому глядачі знаходилися в однакових умовах, а композиційну побудову вирішено в еліпсоподібній формі [5, с. 11]. Г.Фрітц запроєктував для Віденського Нусберга театральну будівлю у вигляді комплексу із закритим і літнім театрами, а П.Роллер в проєкті літнього театру пропонував перенести античну архітектуру театру в ХХ ст. Ці проєктні розробки так і не були реалізовані, але саме ці «паперові» проєкти на театри значно вплинули на розвиток театральної архітектури.

На початку ХХ ст. відбувається пошук нових форм організації театру, що породжує ідеї синтетичного театру з трансформацією залу та сцени. Все це обумовило необхідність формування принципово нових підходів до архітектури театральних будівель, що було неможливо без генерації нових творчих ідей, однією з форм яких є архітектурні конкурси.

В цей період з'являються нові розважальні жанри, сценічні втілення та аматорські постанови, які потребували більш сміливого, новаторського підходу до театральної діяльності взагалі й до будівництва театральної споруди з новою специфікою. Визначено, що відкриттям Московського художнього театру (МХАТ) під керівництвом К.С.Станіславського і В.І.Немировича-Данченка було ознаменовано нову епоху в розвитку російського та світового театру. В 1902 р. за будування нової будівлі МХАТу з новітніми сценічними постановами взявся, до речі, безкоштовно, один з найкращих архітекторів Ф.І. Шехтель. Зручне розташування театральних приміщень було підпорядковано функціональним потребам театру. Сцена, яку оздоблено новітніми технічними пристроями, була максимально наближена до глядача, було також скасовано оркестрову яму.

А важливим впровадженням Ф.І. Шехтеля був прийом розміщення глядацьких місць за принципом ярусного театру, але ложі було змінено на суцільні балкони, що підкреслило демократичність і дозволило покращити оптичні властивості. Це стало одним з перших прикладів плідної співпраці архітектора і театального режисера. В подальшому співпраця архітекторів з театральними діячами і сценографами стала не тільки розповсюдженим явищем, а й одним з головних факторів розвитку театральної архітектури.

В 1919 р. німецький архітектор Г.Пельциг збудував нову будівлю Великого драматичного театру в Берліні за спеціальним завданням режисера-новатора М.Рейнгарда, де в якості декорування залу застосував «сталактити», що звисали зі стелі й колон. Такий прийом забезпечив кращі акустичні властивості залу, але головним досягненням було рішення залу єдиним амфітеатром з висунутим просценіумом, що дозво-

лило його трансформувати відповідно до задуму сценічної постанови. Таким чином, архітектура театральної будівлі повніше відповідає своєму функціональному призначенню, більше того – вона стимулює розвиток самого театального мистецтва [5, с.11-12].

Ще більші можливості трансформації сцени виявлені в конкурсно-му проєкті театру, запропонованому в 1928 р. німецьким архітектором В.Гропіусом для видатного режисера Е.Пискагора та з ним у тандемі. Особливістю цього проєкту було рішення амфітеатру глядацьких місць у вигляді правильної овальної форми з пристосуванням поворотного кола, яке може зміщуватись і перетворюватись в арену. Таким чином, сценічна постановка одержує величезну свободу просторового розвитку, де автор сміливо переступає рамки традиційної об'ємної сцени-коробки і концентрує дійство в центрі залу, надаючи можливість глядачам бути учасниками театральної постанови. Нажаль, цей проєкт так і не було реалізовано, але він суттєво вплинув на розвиток світових театрів [3, 5, 6].

Радянська театральна архітектура 1920-1930-х років одержала великий розвиток у зв'язку зі зміною соціально-економічної і політичної ситуації в країні. Саме цей період визначився бурхливим розвитком творчих архітектурних ідей, а найпоширенішим засобом пошуку нових форм в театральній архітектурі, як і раніше, були творчі конкурси [5, 7].

Новітня радянська театральна архітектура набула широкого розвитку в будівництві палаців культури, робочих клубів, в яких театральні зали були їх невід'ємною частиною. Відбуваються перші конкурси на проєкти нових культурно-просвітницьких центрів, які сприяли вирішенню новітніх творчих задач та розвитку формоутворення нового типу театральних споруд. Серед реалізованих конкурсних проєктів слід відзначити Палац культури ім. М.Горького в Ленінграді (1925-1927 рр.); клуб ім. Русакова в Москві (1927-1928 рр.); Палац культури ім. Лихачова в Москві (1931-1937 рр.); клуб ім. Зуєва в Москві (1927-1929 рр.); клуб будівників у Харкові (1927-1928 рр.); клуб будівників в Єревані (1929-1931 рр.) та ін. [3, 4]. Деякі ідеї відрізнялись оригінальністю і викликали бурхливі протиріччя, але вже тоді визначались дійсно новітні ідеї трансформації сцени й залу з можливістю багатопільового використання театральних приміщень.

Слід зазначити також, що саме з метою пошуку нової просторової організації театру в 1920-1930-ті роки проводилися архітектурні конкурси (відкриті і закриті, міжнародні і союзні, замовні, місцеві тощо). В ході аналізу численних конкурсних документів та матеріалів з'ясовано, що саме кількісний і якісний виплиск конкурсної практики 1920-1930-х років значно вплинув на розвиток формоутворення театральних будівель і

споруд.

Новітні пошуки архітектурної форми театральної будівлі, які на той час були розраховані на універсальну, синтетичну, постанову, знайшли відображення в численних проектах саме радянської архітектури 1920-1930-х років. Серед них найбільш цікавими є саме конкурсні проекти на театральні будівлі для Єрвану (1926 р.), Ростова на Дону (1930 р.), Харкова (1930-1931 рр.), Новосибірську (1930 р.), Свердловську (1931 р.), Іванова (1931 р.), Мінську (1934 р.), Ашхабаду (1934 р.), московських театрів (ім. В.Мейєрхольда, 1932 р., МОСПС, 1933 р.), Таганрогу (1939 р.) та ін. В конкурсних проектах впроваджено принципово нові архітектурно-планувальні, функціонально-композиційні та архітектурно-конструктивні прийоми побудови театру, адекватної потребам тогочасного суспільства. В подальшому радянські архітектори звернулись до використання класичної світової архітектурної театральної спадщини. А сформований банк творчих ідей 1920-1930-х років становить теоретичний і практичний потенціал для сучасних архітекторів у галузі будівництва театральних споруд.

Архітектурна композиція театральних будівель складалась протягом тисячоліть, змінювалась залежно від політичних й економічних умов, характеру театрального дійства, та концептуальних й художніх уявлень суспільства на кожному етапі розвитку. Визначено також, що на розвиток архітектури та стенографічної структури театральних будівель і споруд значно впливали передумови їх розвитку, а саме: соціально-культурна обумовленість, ідейно-художні задачі, рівень розвитку технології будівництва та рівень розвитку сценічної постанови.

Таким чином, проблема архітектурно-художнього образу театру є однією з основних задач сучасної архітектури, оскільки саме архітектурна форма театральної будівлі впливає на формування ансамблів та комплексів у міському середовищі. В сучасних конкурсних проектах на театри спостерігаються аналогії з конкурсними розробками 1920-1930-х років та їх подальший ідейний розвиток, обумовлений розвитком новітніх технологій і суспільними потребами. Так, в результаті проведення конкурсів було збудовано театр в Сідней, оперу в Парижі, театр в Пекіні та ін. Також слід відзначити масштабні конкурси на другу сцену Маріїнського театру в Санкт-Петербурзі (2005 р.), на проект музичного театру в Калінінграді (2007 р.), на проект органічного театру в Новосибірську (2009 р.), на проект Пермського театру опери та балету (2010 р.).

1.Лінда С.М. Архітектурне проектування громадських будівель і споруд / С.М. Лінда. – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2010. – 608 с.

2.Шимко В.Т. Архитектурное формирование городской среды / В.Т. Шимко. – М.: Выш. шк., 1990. – 221 с.

3. Бархин Г.Б. Архитектура театра / Г.Б. Бархин. – М. : Академия архитектуры СССР, 1947. – 248 с.

4. Архитектура советского театра / Ю.А. Хрипунов, Ю.П. Гнедовский, С.В. Гнедовский и др. – М.: Стройиздат, 1986. – 400 с.

5. Дудка О.М. Развитие формообразования театральных зданий под влиянием архитектурных конкурсов 1920-1930-х годов (на примере конкурса на театр массового музыкального действия в Харькове): Автореф. дис. ... канд. арх.: спец. 18.00.01 «Теория архитектуры, реставрации памятников архитектуры» / О.М. Дудка. – Харьков: ХНАМГ, 2011. – 20 с.

6. Проскуряков В.І. Архитектура украинского театра. Простір і дія / В.І. Проскуряков. – Львів: Срібне слово, 2004. – 584 с.

7. Дудка О.М. Архитектурные конкурсы как способ поиска новых решений и их влияние на формирование современных архитектурных идей / О.М. Дудка // Комунальне господарство міст: Наук.-техн. зб. Вип.99. – Харьков: ХНАМГ, 2011. – С.539-544.

Отримано 09.11.2011

УДК 72.01

О.А. ДЕРЯБИНА

Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

ПРИНЦИПЫ РАЗМЕЩЕНИЯ ЗДАНИЙ КЛУБОВ В УРБАНИЗИРОВАННОЙ СРЕДЕ

Рассматриваются принципы размещения клубных зданий в урбанизированной среде и факторы, влияющие на их роль в структуре современного города.

Розглянуто принципи розташування будівель клубів в урбанізованому середовищі та фактори, що впливають на їх роль у структурі сучасного міста.

The article illustrates the principles of accommodation clubs buildings in the urbanized environments and their role in the structure of the modern city.

Ключевые слова: рабочий клуб, урбанизированная среда.

Архитектурно-пространственная организация исторически сложившихся городов органически связана с сохранением и включением в новую застройку памятников архитектуры, среди которых одними из наиболее ценных являются здания рабочих клубов. Городская среда претерпевает значительные изменения, связанные с включением в историческую застройку современных зданий и сооружений. Зачастую это приводит к переоценке роли памятников архитектуры, которые не всегда выдерживают конкуренцию с новым окружением. Отчего зависит роль архитектурного объекта в городской среде и может ли она оставаться неизменной – вопрос, требующий тщательного изучения. Поэтому тема данного исследования является актуальной.

Роль клубов в городской среде рассмотрена в трудах Л.Н. Авдотьиной, И.Г. Лежавы, И.М. Смоляра [1]. В исследовании Е.К. Милашевой выполнен комплексный анализ функциональной структуры и образных решений клубных зданий, а в работе А.С. Щипанова изучены особенно-